

Variabilitate și schimbare lingvistică – cercetare sociolingvistică cantitativă-calitativă-longitudinală asupra bilingvismului român-maghiar la românii din Ungaria (1990–2000–2010)¹

Ana BORBÉLY*

Key-words: *language shift, sociolinguistic interview, longitudinal study, indigenous community, Hungarian-Romanians*

Introducere

Folosirea alternativă a două limbi, bilingvismul (vezi Borbély 2008a) nu este un fenomen omogen, ci se realizează variat de la o comunitate la alta, de la un grup social la altul, ba chiar și de la un vorbitor la altul. Adică, utilizarea limbilor variază: unii folosesc mai mult una dintre limbile comunității, alții o folosesc pe cealaltă mai frecvent, oral ori în scris, iar alții folosesc ambele limbi în aceeași măsură. Bilingvismul – alături de fenomenul de multilingvism (folosirea alternativă a trei sau mai multe limbi)³ – în secolul trecut a fost cercetat periferic, însă în prezent, în contextul globalizării, devine un subiect de cercetare tot mai important. Bilingvismul poate fi cercetat din mai multe aspecte, cu diferite metode. Una dintre modelele de cercetare este „sociolingvistica variaționistă”, care studiază cum este vorbită limba unei comunități, ce variază în ea și analizează structurarea socială a acestor variații (prin grupele sociale existente). Cadrul teoretic al cercetării a fost acela creionat de William Labov (vezi 1972, 1994). În acest model variabilitatea lingvistică este analizată în corelație cu grupurile sociale. Elementele de bază ale analizelor sunt „variabilele sociolingvistice”, adică elementele lingvistice, care vor fi cercetate în corelație cu una sau mai multe variabile extralingvistice ale grupurilor sociale (conturate prin educația, sexul, vârsta etc. vorbitorilor sau/și situația de comunicare în care limba este folosită). Un alt model de cercetare este „sociolingvistica

* Institutul de Cercetări Lingvistice, Budapesta, Ungaria.

¹ Studiu scris în perioada proiectului „Variabilitate și schimbare: studierea procesului de schimbare a limbii minoritare în limba majoritară în timpul real și în timpul aparent” – Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (Fundăția Maghiară de Cercetări Științifice) OTKA K 81574 – Institutul de Cercetări Lingvistice – Academia Ungară de Științe (a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet), Budapesta.

² La ISB8 (Simpozionul Internațional de Bilingvism ediția a 8-a, 15–18 iunie 2011, Universitatea din Oslo) comitetul de organizare a luat decizia de modificare a denumirii simpozionului. Începând cu anul 2013 simpozionul va fi denumit Simpozionul Internațional de Bilingvism și Multilingvism (“International Symposium on Bilingualism and Multilingualism”).

interacțională” – cercetarea limbii și a interacțiunii –, al cărui termen de bază este comunitatea lingvistică, determinată de regurile comunității referitoare la utilizarea limbajului în strânsă legătură cu contextul (vezi Gumperz 1982). La acest model de sociolingvistică interacțională se adaugă analiza de alegere a limbilor în comunitățile bilingve (vezi Fishman 1965) și analiza domeniilor de comunicare (vezi Fishman 1972). Cercetarea sociolingvistică cantitativă (vezi sociolingvistica variaționistă) și cea calitativă (vezi sociolingvistica interacțională) ne oferă două posibilități diferite de a cerceta bilingvismul. O a treia metodă, mai puțin aplicată, pentru studierea proceselor lingvistice de bilingvism este cea longitudinală, adică repetarea cercetării după 10–20–30etc. de ani. Prin metoda aceasta se poate verifica corelația între variabilitatea lingvistică și schimbarea lingvistică, adică datele lingvistice culese în timpul aparent (date lingvistice culese de la diferite generații de vorbitori) analizate în comparație cu acelea culese în timpul real (după unul, două sau mai multe decenii) (vezi Labov 1994: 73–112). În cercetarea din Chitighaz, „Variabilitate și schimbare lingvistică – cercetare longitudinală despre limba românilor din Ungaria (1990–2000–2010)”, aceste modele au fost îmbinate pentru studierea multilaterală a limbii românilor bilingvi din Ungaria, cercetarea respectivă devenind prin aceste modele o cercetare „sociolingvistică cantitativă-calitativă-longitudinală”. Analiza a fost inițiată cu cercetarea sociolingvistică de teren efectuată în 1990 cu realizarea anchetei în comuna Chitighaz (vezi Borbély 2001). În 2000 tot aici am repetat ancheta (vezi Borbély 2005), care a urmat să fie repetată după un deceniu, în anul 2010. Cercetarea sociolingvistică cantitativă-calitativă-longitudinală își propune să dezvăluie desfășurarea în timp – în contextul social caracteristic al timpului (tradițional, modern, de globalizare) – a fenomenelor de bilingvism caracteristice pentru comunitatea lingvistică, cu privire la alegerea limbilor, atitudinea față de limbă, limbă și identitate, schimbare de cod (“codeswitching”), stilurile de vorbire (grai, standard) etc., și punând accentele pe aspectele lor de variabilitate și schimbare. Scopul cercetării sociolingvistice cantitative-calitative-longitudinale este:

1. descrierea din perspectiva sociolingvisticii a unei comunități aflate în situația de schimbarea limbii (eng. *language shift* [vezi Gal 1979], adică schimbarea limbii române în limba maghiară): circumstanțele conturării fenomenului și trăsăturile caracteristice ale derulării lui, respectiv luarea în considerare a factorilor care determină dispariția treptată a limbii române;

2. relevarea faptului cum are loc alegerea între limba maternă (prima limbă) și cea de a doua limbă, și ce factori o influențează în cadrul contactelor de zi cu zi ale unei colectivități aflate în procesul de schimbare a limbii române în limba maghiară;

3. transcrierea repertoriului românesc al colectivității și sublinierea eventualelor variabilități și schimbări lingvistice;

4. examinarea trăsăturilor procesului de comunicare al comunității bilingve, a schimbării de cod și a interdependențelor din procesul schimbării limbii, raportul între limba română și identitate etc.

Cercetări de teren efectuate în timp și spațiu (n=1000)

Cercetarea repetată în Chitighaz face parte din proiectul amplu care are ca scop să descrie bilingvismul și limba română folosită în comunitatea românilor din Ungaria. Alături de ancheta repetată de două ori în Chitighaz, au fost desfășurate și

alte anchete în următoarele localități din Ungaria, populate și de români: Apateu (1994), Bătania (1996), Bedeu (1994), Budapesta (2008), Cenadul Unguresc (1996), Ciorvaș (1996), Giula (2003, 2007), Otlaca-Pustă (1984), Micherechi (1994, 1997, 2003), Săcal (1994). Cercetările de teren din Apateu, Bătania, Bedeu, Budapesta, Cenadul Unguresc și Săcal s-au realizat în cadrul proiectului de schimb științific bilateral între Academia Ungară de Științe și Academia Română, iar interviurile le-am realizat împreună cu cercetătoarele din București, Maria Marin și Iulia Mărgărit (vezi Marin, Mărgărit 2005). Cercetările legate de comunitatea românilor din Bătania, Ciorvaș, Giula și Micherechi au fost realizate în cadrul proiectelor științifice ale Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria (1996–2007) (vezi Berényi 2000, 2003; Borbély 2007a). În șirul cercetărilor de teren în comunitățile românești din Ungaria amintim și cea efectuată în cinci localități din România: Cefa, Ciumeghiu, Inand, Ianoșda, Mădăras – cu scopul de a căuta originea românilor din Micherechi. Aceste cercetări de teren din România au fost desfășurate de un colectiv științific alcătuit din colegele Maria Berényi, Elena Csobai, Emilia Martin și autoarea, în cadrul unui proiect din anul 1998 al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Datele culese în România au fost prelucrate în monografia *Micherechi* (vezi Berényi, red. 2000). Alături de aceste cercetări se adaugă un proiect comparativ pe țară în care bilingvismul românilor din Ungaria a fost analizat în comparație cu comunitatea băiașilor, germanilor, rromilor, sârbilor și slovacilor din Ungaria, realizat în cadrul consorțiului între Institutul de Cercetări Lingvistice al Academiei Ungare de Științe și Catedra de Limbă Maghiară Contemporană ELTE (Budapesta) (vezi Bartha 2003, 2006, 2007, 2009; Borbély 2007b, 2008b, 2009, 2010).

Date sociolingvistice despre comunitatea românilor născuți în România și stabiliți în Budapesta sau din suburbiile capitalei ungare ne stau la dispoziție din anul 2010. Aceste date de teren ne ajută să facem comparație între un grup istoric și migrant, să căutăm fenomenele identice sau/și deosebiri referitoare la limba română, bilingvismul român–maghiar și indentitatea românească ori dublă, româno-ungară. Proiectul „Diaspora românească din Budapesta. O analiză socio-culturală (2010–2012)” este un proiect interacademic, aprobat de Academia Ungară de Științe și Academia Română, în colaborare cu colegii Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – Filiala din Iași a Academiei Române). Cercetătorii ieșeni își efectuează cercetările în Budapesta și pe baza experiențelor culese în decursul cercetărilor sociolingvistice, culturale, de identitate etc. înregistrate în comunitatea românească migrantă din Torino (vezi Ichim 2011, Olariu 2010).

Atunci când se realizează o cercetare despre minoritățile unei țări, nu se poate pierde din vedere nici atitudinea majoritarilor față de comunitățile minoritare. Proiectul, inițiat și condus de Kontra Miklós, „Interviu Sociolingvistic în Budapesta”, începând cu pregătirile de cercetare în 1985 și cu cercetarea de teren din 1987, a fost realizat cu 50 de subiecți unguri din Budapesta. Interviu sociolingvistic, structurat în module și teste lingvistice, conține un modul („etnie”; ETN) care cuprinde un discurs referitor la minoritățile din țară, în special la germani și rromi (vezi Kontra 1987).

Pe baza acestor date culese din cinci tipuri de cercetări de teren se poate face o sinteză amplă despre limba română, bilingvismul român–maghiar, identitatea românească din Ungaria în corelație cu unii factori legați de circumstanțele sociale, istorice, politice etc.

Scopul articolului este prezentarea metodelor de cercetare aplicate la Chitighaz în acești 20 de ani.

Cercetarea din 1990

În 1990, la prima anchetă, am avut ca bază în prezentare a schimbării limbii în comunitatea românească din Ungaria metodele aplicate în literatura de specialitate (vezi de ex. Gal 1979). Am ales, pentru descrierea situației sociolingvistice, o singură comunitate cu populație românească, *Chitighaz* (rostirea în grai: T'it'ihaz; ungurește: Kétegyháza). Adunarea de date s-a realizat folosind mai multe metode de cercetare (obsevații de teren, interviuri, teste etc.). Datele lingvistice de teren proprii le-am completat, după caz, și cu datele Oficiului Național Ungar de Statistică. Pentru subiecții adulți am recurs la un interviu sociolingvistic semistrukturat și, în cadrul acestuia, la o discuție dirijată, la un chestionar oral de utilizare a limbii, la un test de autoapreciere a cunoașterii limbii și la un test de vocabular. În plus, am făcut și observații de teren, ca participant. Subiecții au fost selectați după trei criterii sociale: vârstă, sex și instrucție școlară, educație. Numărul lor total a fost 96. A fost aplicat un test de vocabular (de cuvinte) cu 50 de copii, elevi ai cursului superior al școlii românești din localitate. Un chestionar în scris a fost aplicat pentru a obține părerea celor 8 profesori din aceeași școală despre învățământul românesc, utilizarea limbilor la școală etc. În total, deci, se pot documenta culegeri de date lingvistice de la 154 subiecți, și prin urmare, această culegere de teren se consideră cea mai bogată arhivă de date lingvistice din această comunitate românească.

Limba în care s-au desfășurat interviurile semistrukturate a fost graiul limbii române din Chitighaz. Am ales varianta locală ca limbă de realizare a interviului pentru că, în viitor, oricare membru al colectivității va putea fi interviuat în limba maghiară, dar, din cauza schimbării rapide a limbii române în limba maghiară, în română vorbesc tot mai puțini. Subiecții sunt considerați ca reprezentanți ai populației românești din Chitighaz prin faptul că au acceptat interviuarea în limba română (cu eventualele dificultăți de exprimare) și identificați cu apartenența lor la minoritatea națională românească din localitate (fiind indivizi cu părinți români, vorbitori de limbă română, foști elevi la școala românească, mireni ortodocși sau bapțiști etc.). Se consideră important de subliniat că nu a figurat în eșantion acel tip de subiect care este român la origine, dar nu vorbește limba română (fie că „a uitat-o”, fie că în copilărie nici nu a învățat-o).

Datele empirice au fost puse în valoare prin metode de statistică matematică. Modelul de analiză a fost unul explicativ.

Conform rezultatelor anchetei din 1990, bilingvismul comunității poate fi considerat ca perioadă de tranziție între cea de monolingvism românesc și cea de monolingvism maghiar. În 1990, în comunitate procesul de schimbare a limbii din limba română în limba maghiară era într-un stadiu avansat (vezi Borbély 2001).

Cercetarea repetată prima dată în 2000

Peste zece ani, în 2000, când a fost repetată ancheta în Chitighaz, în principiu, am realizat interviuri sociolingvistice cu structuri identice cu cele aplicate în 1990 și cu aceiași subiecți adulți (18–60 de ani) deja intervievați. Dintre subiecții intervievați în 2000 au lipsit acei care în decursul deceniului au decedat (27 de subiecți) □i, de asemenea, n-am putut repeta interviul sociolingvistic cu cei care s-au mutat într-o altă localitate (5 la număr) sau au fost grav bolnavi (3 indivizi). 42 de subiecți au fost la număr aceia cu care am făcut interviu sociolingvistic și în 1990 și în 2000. Eșantionul copiilor, însă, a fost diferit (50 în 1990 și alți 38 în 2000). În ambele cazuri am interviuat elevii actuali ai cursului superior al școlii românești din localitate.

Câtă vreme am avut la dispoziție doar datele culese în 1990, am putut analiza, prezenta sau/și interpreta procesul de schimbare a limbii comparând datele culese de la cei vârstnici, de la cei de vârstă medie și de la cei tineri; adică pe baza „timpului aparent” (vezi Labov 1994: 43–72). Cercetarea repetată în 2000 se referă însă la datele culese în 1990 și la cele din 2000, modelul de cercetare fiind, în consecință, acela de a prezenta și explica schimbarea referitoare la fenomenele lingvistice detectate într-un deceniu. Deci, cu ajutorul datelor culese în acești ani putem studia influența „timpului real” (vezi Labov 1994: 73–112) asupra procesului (proceselor) în discuție.

Cercetarea repetată a doua oară în 2010

Cercetarea din anul 2010 este a doua repetare a anchetei din 1990. Din eșantionul din 1990 cu 33 subiecți am avut posibilitatea să repet a doua oară interviul sociolingvistic semistrukturat, adică în totalitate cu ei am făcut interviuri de trei ori. În 2010 am realizat în total interviuri cu 56 adulți, iar cu 38 elevi din școala românească am făcut un test de vocabular (de cuvinte), și 9 profesori mi-au completat un chestionar referitor la circumstanțele învățământului românesc din localitate. Atmosfera cercetării de teren din 2010, în comparație cu cea din 1990, a fost cu totul diferită. În 1990 oamenii erau închiși și se fereau să fie intervievați în limba română, și mi s-a părut că unora le era frică să-mi comunice orice. Iar cei cu care am reușit să fac interviu – mai cu seamă cei mai vârstnici, dar și unii din generația de vârstă medie – au vorbit cu mare drag despre apartenența lor românească, despre limba română, iar despre procesul de schimbare a limbii române în limba maghiară au vorbit cu mare tristețe. Unii erau chiar și foarte agitați vorbind despre fenomenul desfășurat, precizând că o parte a comunității – români de origine – nu vor să vorbească românește și se declară de identitate ungurească. După 20 de ani atmosfera interviurilor s-a schimbat. Subiecții au fost dispuși să stea de vorbă în fața microfonului, au vorbit deschiși, fără frică. Atitudinea lor însă față de fenomenul de schimbare a limbii române în limba maghiară s-a schimbat. Chiar cei mai vârstnici și cei care vorbeau cu mare durere și neplăcere despre utilizarea tot mai rară a limbii române, cu două decenii în urmă, în 2010 au părut a fi foarte calmi, fără emoții și aproape împăcați cu situația lingvistică în care se află comunitatea românească din Chitighaz. Din cele spuse de subiecți reiese că ei cunosc situația sociolingvistică din comunitate; iată câteva dintre ideile lor:

- „asta este, n-avem ce face”;

- „pruncii, nepoții nu mai vor, știu să vorbească românește, și vorbim cu ei ungurește”;
- „numai noi, bătrânii mai vorbim întră noi românește”;
- „numai cu acea persoană vorbesc românește care inițiază discursul românește”;
- „eu nu încep cu limba română...”.
-

Schimbări sociale, politice, culturale, minoritare între 1990–2010

În acești douăzeci de ani (cuprinzând zece ani din secolul al XX-lea și zece ani din secolul al XXI-lea), în viața românilor din Chitighaz, ca și în întreaga țară, Ungaria, s-au produs diferite schimbări politice, sociale, economice și culturale. Fără să dau o analiză exhaustivă, voi aminti doar câteva mai însemnate dintre ele. În 1990, la începutul anchetei de teren, în mijlocul satului stătea un monument sovietic. Într-o noapte, din perioada primei culegeri de teren, niște chitighăzeni au luat de pe vârful monumentului sovietic ‘steaua roșie’, simbolul societății comuniste-socialiste. După câțiva ani, pe același monument, au fost gravate numele acelor săteni care au căzut în primul sau în al doilea război mondial. Apar nume de români, unguri, evrei, slovaci și rromi. În deceniul între 1990 și 2000 un simbol internațional a devenit unul local. Iar în 2010 Ungaria era deja de șase ani membru în Uniunea Europeană (1 mai 2004), și una dintre cele mai vechi clădiri din localitate, fostul restaurant „Lepcsős” (rom. ‘cu trepte’) funcționează ca magazin chinezesc. Ca urmare, în două decenii în localitate s-a ajuns de la monumentul sovietic la UE și la comerțul chinezesc.

În perioada primei anchete, românii chitighăzeni lucrau în cooperativa din localitate (care, ca urmare a privatizărilor, tocmai în acel an, s-a transformat într-o nouă formațiune agricolă) și unii făceau navetă la orașele din apropiere (Bichișciaba și Giula). În 2010, o numeroasă parte a populației din sat era inactivă (erau pensionari de vârstă sau de boală, ori șomeri), iar alții aveau afaceri familiale, ori lucrau la oraș la o firmă (internațională).

În aceste două decenii și în comunitatea minoritară românească s-au realizat mai multe schimbări. În 1993 a fost înființat la Giula, de către cercetători români din Ungaria, *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria*, care funcționează ca organizație non-guvernamentală, până în prezent fără întreruperi. Cel mai important eveniment științific al institutului este Simpozionul organizat anual din 1991, prin urmare în 2010 a fost organizat Simpozionul jubiliar, ediția a XX-a. „Activitatea științifică desfășurată de către intelectualii grupați în jurul acestui atelier constituie una dintre cele mai importante realizări spirituale din ultimele decenii ale comunității românești din Ungaria” (Berényi 2010). Rezultatele cercetărilor anuale legate de acest grup științific apar în publicațiile *Simpozion*, *Izvorul* și *Lumina*, editate de institut. Ca o activitate științifică deosebită poate fi considerată acea cercetare – de arhive, bibliotecă și de teren în Ungaria și în România – care a fost efectuată de cinci cercetători, în urma căreia au apărut trei monografii despre istoria, limba, cultura, etnografia localităților cu populație românească din Ungaria: Chitighaz, Bătania și Micherechi (vezi Berényi, red. 1993, 1995, 2000).

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, Parlamentul Ungar a aprobat Legea nr. LXXVII privind drepturile minorităților naționale și etnice din Ungaria, adoptată

la 7 iulie 1993, care a fost modificată în 2005. cu Legea nr. CXIV. Legea actuală (2011/CLXXIX) pentru cele 13 comunități etnice – cu limbă, cultură etc. proprie, care se află din moși-strămoși măcar de un secol în Ungaria – folosește conceptul de “naționalități”. Pe baza acestei legi s-au format autogovernările minoritare (1994, 1998, 2002, 2006, 2010). Paralel cu apariția autogovernărilor minoritare a luat naștere și un fenomen nou: „etnobiznisul”. Se consideră și se și declară în postură de lideri ai naționalităților oameni care nu sunt considerați membrii ai comunităților de naționalitate din Ungaria. “Etnobiznișarii”, după părerea jurnalistului Joó István (2010: 2), sunt escroci „legali”. Adică legali, deoarece legea permite ca și acea persoană să devină membru într-o autogovernare minoritară (locală, pe județ, pe capitală, pe țară) a cărui moși și strămoși – precum și “etnobiznișarii” la rândul lor – și-au trăit viața liniștită de majoritari, fără ca să lupte în contra acțiunilor, atitudinilor provocatoare și umilitoare cu care au fost cuprinse naționalitățile din Ungaria de-a lungul secolelor.

La Chitighaz, în perioada primei anchete, în biserica ortodoxă servea pr. Alexandru Șereș, preot originar din Micherechi. Iar în perioada anchetei a doua și a treia era în fruntea bisericii pr. Florin Olteanu, preot misionar sosit din România. După prima anchetă, anume în 1999, vicariatul ortodox român din Ungaria, în frunte cu pr. vicar Pavel Ardelean, originar din Otlaca-Pustă, a devenit episcopie, condus de PS Sofronie Drincec, episcop din România (azi Episcopul Oradei, Bihorului și Sălajului). Iar în 2007, în ziua de 8 iulie a avut loc hirotonia și instalarea actualului Arhiepiscop al Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, PS Siluan Mănuilă.

Aceste schimbări – sociale, istorice, politice, culturale – creionate foarte pe scurt, sunt factori care pot influența în mod diferit (de ex. pozitiv, negativ ori neutru) menținerea comunității românești și a limbii românești din Ungaria.

Legături cu România 1990–2010

După cele spuse de subiecții intervievați, începând cu anii 1994–1996, viața economică din România s-a schimbat considerabil, și, ca urmare, vizitele în România au devenit tot mai rare. Menționăm aici că unii subiecți nu au fost niciodată în România (în 1990, 10 subiecți, din eșantionul de 60 persoane; vezi Borbély 2001: 284). Alături de ei, într-o proporție mai mică, găsim și subiecți care, în principiu, nu din cauza cumpărăturilor au legături cu România. Un subiect, de exemplu, se interesează de viața culturală și este nespus de copleșit de viața tradițională, de la țară din România. În 1976 au vizitat prima dată rudele din România și, de atunci, în fiecare an o dată fac acest drum în România.

La ultima cercetare de teren, în 2010 am putut sesiza și o nouă tendință legată de identitatea românească, adică manifestarea interesantă a chitighăzenilor de a-și exprima apartenența lor la neamul românesc. Primul exemplu pare neobișnuit. Pe străzile comunei, în fața caselor sunt sădiți pomi de prune, vișine sau mere: la unii tulpina pomilor este văruiată. Pe acești subiecți i-am întrebat, de ce au dat cu var tulpina pomilor. Răspunsul, la unul dintre ei a fost: *că sînt 'em râmân'*, iar la altul *nu d-aceie că sînt 'em râmân'*. Și după aceasta imediat am aflat și explicația. Călătorind prin România au văzut că pomii și copacii din stradă sunt văruiți cu var, de aici au luat exemplul, și prin aceasta se identifică cu un obicei specific pentru românii din

România. Interesul de a vizita mănăstirile⁴ și dorința de a cunoaște plaiurile frumoase din România se desfășoară tot mai frecvent în grup (cu autocarul) și individual (cu familia). Unul dintre subiecți m-a informat că își ajută, ca translator, cunoscuții și prietenii în afacerile lor în România. Tot la acest nivel se adaugă și rolul internetului. Un subiect îi ajută pe cunoscuți, nevorbitori de limba română, afișându-le câte un anunț de vânzare pe situri românești, ori mi-a arătat câte cântări bisericești românești minunate ascultă cu ajutorul internetului.

Relațiile vii cu românii din România ar putea fi un factor care ar ajuta în mod pozitiv menținerea limbii române și a identității românești din Ungaria.

Concluzii

În comunicare am prezentat cercetarea sociolingvistică cantitativă-calitativă-longitudinală inițiată cu două decenii în urmă, care are ca scop analizarea celor mai importante fenomene lingvistice caracteristice comunității românilor din Ungaria (Chitighaz). Din rezultatele cercetărilor din 1990, 2000 și 2010, în măsura în care materialul a fost prelucrat, se poate conchide că, în comunitatea românească din Chitighaz, limba română este vorbită tot mai puțin, dar încă de o mare parte a românilor de aici. Schimbarea limbii române în limba maghiară în „timpul real”, ca de exemplu, luând în vedere variabila sociolingvistică: utilizarea limbii române, în situații de comunicare, nu este o schimbare lineară, deoarece ea oscilează de la o situație la alta. Iar procesul de schimbare a limbii române în limba maghiară – luând în considerare categoriile lui Labov în ceea ce privește schimbarea limbii (1994: 83) – este o „schimbare de generație”, dar nu exclude de unele variabilități detectate de la un vorbitor la altul, aparținători generațiilor respective. Din rezultatele cercetărilor din faza a treia (2010) s-a desprins și o tendință nouă. Unii subiecți văd în România un loc cultural și turistic agreabil, și nu numai, ci posibilități noi pentru afaceri. Punerea în valoare, aprecierea limbii române pe „piața limbilor” (vezi Bourdieu 1991) este în creștere, și – paradoxal –, tocmai atunci când în familiile românești a luat tot mai mare teren utilizarea limbii maghiare.

Bibliografie

- Bartha 2003: Bartha Csilla, *A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei – egy országos szociolingvisztikai-kétnyelvűségi vizsgálatról*, în Hajdú Mihály, Keszler Borbála (red.) *Köszöntő Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, p. 304–311.
- Bartha 2006: Bartha Csilla, *Nyelv, identitás és kisebbségek. A nemzeti/etnikai identitás fogalmának értelmezései a szociolingvisztikában és egy országos kutatás tükrében*, Érték és Valóság. A Fridrich Ebert Alapítvány budapesti képviselőtétének időszakos kiadványa. Hetedik füzet/2006. Fridrich Ebert Stiftung, p. 57–84.

⁴ Chitighăzenii, de obicei, la mănăstirea Hodoș-Bodrog (județul Arad) au fost în pelerinaj. Unul dintre subiecți (născut în 1931) mi-a amintit că, mama lui (născută în 1901), până când a fost în vârstă, în fiecare an a făcut pelerinaj, de 15 august, la mănăstirea aceasta cu hramul Adormirii Maicii Domnului.

- Bartha 2007: Bartha Csilla, *Nyelvváltozat- és/vagy nyelvcseré? – Hat magyarországi kisebbségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése*, în Zelliger Erzsébet (red.) *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, p. 95–111.
- Bartha 2009: Bartha Csilla, *Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcseré: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében*, în Borbély, Anna, Vančoné Kremmer Ildikó, Hattyár, Helga (red.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, p. 141–155.
- Berényi 1993: Maria Berényi, (red.) *În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean. Chitighaz. Pagini istorico-culturale*, Budapest, Comp-Press Kft.
- Berényi 1995: Maria Berényi, (red.) *Bătania. Pagini istorico-culturale*, Budapest, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Comp-Press Kft.
- Berényi 2000: Maria Berényi, (red.) *Micherechi. Pagini istorico-culturale*, Giula, Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.
- Berényi 2003: Maria Berényi, (red.) *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria un deceniu de existență, 1993-2003*, Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.
- Berényi 2010: Maria Berényi, *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria – Magyarországi Románok Kutatóintézete*. Giula, Schneider Nyomda Kft.
- Borbély 2001: Borbély Anna, *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*, Budapest, Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztályán, [Rezumat în limba română, p. 233–240].
- Borbély 2005: Anna Borbély, *Changes in Bilingual Language Choice Influenced by Real and Apparent Time: Panel study in the process of language shift in a Romanian minority community living in Hungary*, în James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, Jeff MacSwan (red.) *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*, Somerville MA, Cascadilla Press, p. 328–340.
- Borbély 2007a: Ana Borbély, *Secvențe din istoria comunității românești din Giula pe baza istoriei orale*. Izvorul, Revistă de etnografie și folclor. Nr. 28. Martin, Emialia (red.), Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 16–30.
- Borbély 2007b: Ana Borbély, *Bilingvismul în șase comunități minoritare din Ungaria*, în Berényi, Maria (red.) *Simpozion. Comunicările celui de al XVI-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 25–26 noiembrie 2006)*, Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 120–131.
- Borbély 2008a: Ana Borbély, *Bilingvismul*, în *Distorsionări în comunicarea lingvistică – Textele comunicărilor prezentate la simpozionul organizat de Institutul de Filologie Română „A. Philippide” și de Asociația Culturală „A. Philippide”*, Iași, p. 33–42.
- Borbély 2008b: Ana Borbély, *Atitudinea față de limba vorbită de românii din Ungaria comparativ cu alte comunități lingvistice*, în Berényi, Maria (red.) *Simpozion, Comunicările celui de al XVII-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Budapesta, 24–25 noiembrie 2007)*, Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 103–120.
- Borbély 2009: Ana Borbély, *Comunitate și identitate minoritară – cercetări sociolingvistice în Ungaria la începutul secolului al XXI-lea*, în Berényi, Maria (red.) *Simpozion. Comunicările celui de al XVIII-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 29–30 noiembrie 2008)*, Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 149–166.
- Borbély 2010: Ana Borbély, *Limba maternă, bilingvism și identitate minoritară – cercetări sociolingvistice în Ungaria la începutul secolului al XXI-lea*, în Berényi, Maria (red.) *Simpozion. Comunicările celui de al XIX-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din*

- Ungaria (Giula, 28–29 noiembrie 2009)*, Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 140–157.
- Bourdieu 1991: Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Harvard UP, Cambridge Mass.
- Fishman 1965: Joshua A. Fishman, *Who Speaks What Language to Whom and When?* „La Linguistique”, Vol. 1, 2, p. 67–88 .
- Fishman 1972: Joshua A. Fishman, *Domains and the relationship between micro- and macro-sociolinguistics*, în Gumperz, John J., Hymes, Dell H. (red.) *Directions in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication*, Oxford, Basil Blackwell, p. 435–453.
- Gal 1979: Susan Gal, *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*, New York–San Francisco–London, Academic Press.
- Gumperz 1982: John J. Gumperz, *Discourse strategies*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ichim 2011: Ofelia Ichim, *A Research Project about the Romanian Immigrants in Turin (Italy)*, „Philologica Jassyensia”, VII/1, 13, p. 159–163.
- Joó 2010: Joó István, *Továbbra is virágzik az etnóbiznisz – A tizenhárom hazai kisebbség több mint tizenötezer jelöltet állított – Más adatok a népszámlálásnál*, Magyar Nemzet, 2010. 09. 07, p. 2.
- Kontra 1987: Kontra Miklós, *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Kutatócsoport, 1987 július, material xeroxat.
- Labov 1972: William Labov, *Sociolinguistic Patterns*, Oxford, UK, Blackwell.
- Labov 1994: William Labov, *Principles of Linguistic Change*. Volume 1: *Internal Factors*, Oxford UK and Cambridge USA, Blackwell.
- Marin, Mărgărit 2005: Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graururile românești din Ungaria. Studiu lingvistic, Texte dialectale, glosar*, București, Editura Academiei Române.
- Olariu 2010: Florin-Teodor Olariu, *Românii din Torino – comportament și atitudini (socio)lingvistice în mediu aloglot*, „Philologica Jassyensia”, VI/2, 12, p. 219–229.

Linguistic Variability and Change: Qualitative, Quantitative, and Longitudinal Sociolinguistic Study on Romanian-Hungarian Bilingualism in Hungary

This article will present the research design of the different studies on Romanian–Hungarian bilingualism, language shift in Hungary. For the sociolinguistic studies presented here there were collected data in 1990, 2000 and 2010 with participant observation, sociolinguistic interview and within it a guided conversation, questionnaires on language use, a self-report test on language proficiency, and a word-test. The total number of the subjects of the three data collections are 361, and 33 subjects had been interviewed three times. In my study I would like to argue, the qualitative, quantitative and longitudinal study results are additional and complementary on the description of the course and speed of the process of language shift in a bilingual community, which is greatly influenced by several factors (e.g. social, historical, demographic, linguistic, etc.).